

МЕДІАЦІЯ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

MEDIATION AS A CHALLENGE FOR THE MODERN LEGAL SYSTEM

Часова Т.О., адвокат, к.ю.н.,
доцент кафедри права і соціальної роботи

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Кравець Н.В., нотаріус, к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного, господарського та трудового права
Академія праці, соціальних відносин та туризму

У науковій статті проаналізоване законодавче регулювання процедури медіації в Україні. Дослідженням практики застосування процедури медіації займалися такі науковці як Жданюк А., Лопушинський І., Ковальська Н., Демченко В., Ізбаш О., Демченко С., Спеланова Г., Факас І., Можайкіна О., Ткаченко Н., Косяченко К., Цувіна Т., які стверджують, що вказане питання потребує більш детального вивчення з метою вдосконалення законодавчого регулювання процедури медіації.

Розгляд спору за допомогою медіаційної процедури, надає можливість уникнути неприємних емоцій, які часто залишаються по закінченню розгляду справи в суді, а також перевагу щодо заощадження грошових коштів на правову допомогу та чимало часу, адже інколи розгляд справи в суді може тривати не один рік, оскільки спір може переглядатися у всіх судових інстанціях з метою захисту порушених прав та розгляду справи по суті, відповідно до правових норм і приписів законодавства, яке постійно змінюється відповідно до вимог часу та суспільства. При розгляді спору за допомогою медіаційної процедури немає сторони, що виграла, та сторони, що програла – вони разом погоджують варіант вирішення спору по суті, медіація забезпечує результативний діалог, що є основою розвитку правової держави в сучасному суспільстві.

Інститут медіації в Україні може сприяти розвантаженню судової системи та покращити стан правового захисту громадян відповідно до європейських стандартів, але за умов повного законодавчого регулювання питань, пов'язаних з процесом медіації.

Належне функціонування інституту медіації в Україні можливе за умови підготовки відповідних фахівців, які володітимуть не лише професійними знаннями, але й психологічними навичками для вирішення конфліктів. У світовій правовій системі медіацію визнають як ефективний, конфіденційний та економічний спосіб врегулювання суперечок, що дає змогу пришвидшити прийняття спільного для обох сторін рішення, не загострюючи увагу на конфлікті та ефективно продовжуючи свою діяльність.

Ключові слова: вирішення конфлікту, посередництво, альтернативне вирішення спору.

The scientific article analyzes the legal regulation of the mediation procedure in Ukraine. Such scientists as A. Zhanyuk, I. Lopushynskiy, N. Kovalska, V. Demchenko, O. Izbash, S. Demchenko, G. Spepanova, I. Fakas, O. Mozhaikina, N. Tkachenko, and N. Kosyachenko studied the practice of the mediation procedure. K., Tsvivina T., who claim that the specified issue requires a more detailed study in order to improve the legislative regulation of the mediation procedure.

Consideration of a dispute with the help of a mediation procedure provides an opportunity to avoid unpleasant emotions that often remain after the end of a court case, as well as the advantage of saving money on legal aid and a lot of time, because sometimes the case in court can last more than one year, because the dispute can be reviewed in all courts in order to protect the violated rights and consider the case on its merits, in accordance with the legal norms and prescriptions of the legislation, which is constantly changing in accordance with the requirements of time and society. When considering a dispute with the help of a mediation procedure, there is no winning party and no losing party – they agree together on the option of resolving the dispute in essence, mediation provides an effective dialogue, which is the basis of the development of the rule of law in modern society.

The Institute of Mediation in Ukraine can contribute to the relief of the judicial system and improve the state of legal protection of citizens in accordance with European standards, but under the conditions of full legislative regulation of issues related to the mediation process.

The proper functioning of the mediation institute in Ukraine is possible under the condition of training of relevant specialists who will possess not only professional knowledge, but also psychological skills for conflict resolution. In the world legal system, mediation is recognized as an effective, confidential and economical way of settling disputes, which allows you to speed up the adoption of a decision common to both parties, without aggravating the conflict and effectively continuing your activities.

Key words: conflict resolution, mediation, alternative dispute resolution.

Постановка проблеми. На шляху вступу України в Європейський Союз необхідно провести низку реформ та адаптувати українське законодавство у відповідність до європейських критеріїв, це стосується і питань медіації. Медіація як інструмент альтернативного вирішення спорів вже давно успішно функціонує в більшості європейських держав. Закріплення на законодавчому рівні інституту медіації в Україні відбулось 15 грудня 2021 року шляхом прийняття Закону України «Про медіацію» (надалі – Закон). Зазначений нормативний акт врегульовує процедурні питання проведення медіації та її організації, визначає статус та роль медіатора, проте залишається ряд не регламентованих Законом положень, без яких на практиці процедура медіації не може повноцінно функціонувати.

Виклад основного матеріалу. Медіаційну процедуру слід назвати реальним викликом правової системи України, оскільки процес її адаптації відповідно до норм національного законодавства зайняв не один рік. При цьому, активне обговорення проблем медіації теоретиками

і практиками дав свій результат – закріплення в Законі України «Про медіацію» можливості врегулювати спір до передачі його до суду. Взагалі, вказаний вище Закон стосується не тільки закріплення та впровадження основних термінів, визначень, але й визначає структуру проведення медіаційної процедури, з'являється медіатор як посередник у вирішенні спору.

На думку Жданюк А., інтеграція медіації у правову культуру України є одним з проявів гнучкого реагування правової практики на запити сучасного світу. Такі виклики часу по відношенню до юридичної професії потребують визначення нової ролі всіх її представників, тим самим модифікації існуючої традиційної системи вирішення спорів [1, с. 78]. Ми погоджуємось, що традиційна правова система в частині вирішення спорів потребує вдосконалення з точки зору чіткого законодавчого регулювання.

Відповідно до п. 4., п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону, «Медіація» – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або

врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів, а учасниками медіації є медіатор (медіатори), сторони медіації, їхні представники, законні представники, захисники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін медіації [2].

На думку вчених, Закон містить ряд положень, що мають гуманістичну природу та спрямовані на полегшення вирішення проблем громадянина, пов'язаних із порушенням його прав й інтересів: 1) сама сутність медіації, що передбачає запобігання та врегулювання суперечки, від негативних результатів якої залежить, можливо, доля окремої людини; 2) добровільний характер залучення цієї процедури (часте повторення ознаки «добровільна» в тексті Закону); 3) інші ознаки, що свідчать про повагу законодавців до гідності людини (конфіденційність, урегулювання, перемовини, погодженість і, зрештою, захисту прав і свобод; 4) декларування впровадження «культури мирного вирішення» суперечок; 5) рівність сторін медіації, що мають можливість контролювати всю процедуру й ухвалювати остаточне рішення; 6) утвердження демократичних форм управління через використання угод і перемовин, створення фахових самоврядних асоціацій [3, с. 115]. Саме тому до основних ознак медіації можна віднести: добровільність, рівність учасників медіаційної процедури, конфіденційність процесу, захист прав та свобод людини.

Ізбаш О. зазначає, що в області процедури медіації спостерігається одна негативна тенденція, що спостерігається у деяких європейських країнах. Все частіше медіатор, замість того, щоб працювати з самими сперечливими (які з його допомогою повинні взяти вирішення спору до своїх рук), змушений працювати з їхніми представниками, найчастіше з адвокатами. У результаті медіація втрачає свої головні плюси, і починає нагадувати судовий позов або арбітраж [4, с. 80]. Законодавство України визначає, що медіатором є спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Медіатор самостійно визначає методіку проведення медіації, за умови дотримання вимог закону, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора; отримує від сторін конфлікту (спору) інформацію про такий конфлікт (спір) в обсязі, необхідному та достатньому для проведення медіації [2]. Медіатор має право працювати зі сторонами конфлікту, чії права були порушені і відповідно отримувати всю необхідну інформацію від цих осіб.

На думку Демченко С., головні відмінності між традиційним судовим розглядом і процедурою медіації полягають в тому, що суддя вислуховує сторони, і ґрунтуючись на відповідних статтях закону, виносить рішення. Тоді як завдання медіатора набагато складніше: він має допомагати сторонам конфлікту самим знайти рішення спірного питання [5, с. 48].

Медіатор повинен знати як організувати процес розв'язання конфлікту так, щоб його сторони були залучені в процес добровільного та мирного пошуку такого рішення їх спору, яке б задовольнило обидві сторони. Як бачимо, медіатор повинен володіти широким колом навичок. Базова спеціальність медіатора, відповідно до Закону, не має значення, отож стати медіатором може представник будь-якої професії. Після прийняття Закону зросла кількість курсів підготовки медіаторів, але в умовах посилення конкуренції та попиту на підготовчі курси виникає об'єктивне питання про якість та змістовність підготовки медіаторів.

Спепанова Г. зазначає, що ефективність медіації безпосередньо залежить від професіоналізму медіатора, його навичок та обраного стилю проведення медіації. У свою чергу, важливість нейтральності та незалежності медіатора полягає у тому, що недотримання ним вимог може зруйнувати успішність медіації [6, с. 295].

Факас І. підтримує думку вище зазначених науковців та вважає, за доцільне внести зміни до зазначеного Закону і передбачити обов'язкове проведення ліцензування медіації та акредитації освітніх програм, а також запровадити участь майбутніх медіаторів як стажистів щонайменше в десяти процедурах медіації [7, с. 110].

Підготовці медіаторів слід приділити особливу увагу, оскільки Законом передбачена базова підготовка медіаторів, яка здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок. При цьому, підготовка має не досить тривалий характер як наприклад стажування під час отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, яке триває 6 місяців. Медіатор має бути обізнаним та максимально підготовленим, щоб не нашкодити самому процесу примирення.

Незважаючи на те, що в період військового конфлікту та підвищення соціальної напруги питання мирного вирішення конфліктів набуває надзвичайної актуальності і фахівці з медіації мають працювати в переважній більшості державних установ, питання підготовки медіаторів все ж залишається у сфері інтересів громадських організацій (які фінансують цей процес за кошти міжнародних донорів) або об'єднань медіаторів, які здійснюють навчання за кошт фізичних осіб [8, с. 87].

В. Рахлис вважає, що однією з основних проблем поширення медіації в сучасному суспільстві є неготовність громадян вирішувати конфлікти саме в такий спосіб. Для цього необхідні широка інформаційна кампанія, різні програми популяризації тощо, а також вивчення зарубіжного досвіду, адаптування для потреб України найкращих практик інших країн [9, с. 287].

Однією з вагомих проблем в рамках цивільного, господарського, адміністративного та кримінального процесів є відсутність достатніх знань учасника такого процесу в частині вирішення кримінально-правового конфлікту способом переговорів. Інформаційна обізнаність щодо можливості застосування процедури медіації є пріоритетом та можливим способом надати інформацію населенню.

Можайкіна О., зазначає, що основним джерелом нормативно-правового регулювання професійної підготовки медіаторів в Україні є Закон України «Про медіацію», водночас окремі норми зазначеного закону потребують удосконалення, зокрема є необхідність внесення змін щодо статусу медіатора, а саме: закріпити положення, що медіатором може бути особа, яка має вищу освіту другого (магістерського) рівня; сформулювати основні напрями професійної підготовки медіатора тощо [10, с. 37].

Ткаченко Н. зазначає, що в Законі «Про медіацію» відсутній ряд важливих аспектів: 1) стадії медіації, 2) права медіатора; 3) опис особливостей проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів) з урахуванням специфіки спорів у кримінальних, цивільних, митних, податкових та адміністративних спорах, оскільки кожен із цих спорів має певну специфіку, то законотворець мав би це врахувати та прописати; 4) принципи та положення кодексу професійної етики медіатора; 5) порядок введення реєстру медіаторів [11, с. 335].

Упущенням даного Закону є й те, що він не визначає модель медіації – публічну чи приватну, адже медіацію можуть здійснювати як державні, так і приватні медіатори, а головним залишається дотримання ними вимог законодавства та реєстрація у Єдиному реєстрі медіаторів України. Закон передбачав наявність такого реєстру, проте проблемним залишається питання ведення його Верховним Судом через постійну завантаженість останнього [12, с. 95].

Наголошує на тому, що в Україні фактично відсутні позасудові механізми надання виконавчої сили угодам за результатами медіації, а судовий механізм зводиться

виключно до можливості затвердження таких угод як мирових. Зазначена ситуація не може вважатися задовільною з точки зору необхідності подальшої адаптації українського процесуального законодавства до положень Директиви 2008/52/ЄС та утвердження медіації як справжньої альтернативи судовій формі захисту [13, с. 120].

Відповідно до Закону єдиною підставою для виникнення медіаційних відносин в Україні є договір, але законодавчо визначених вимог, яким він повинен відповідати, також немає. На думку Шеремет А., невід'ємною частиною такого договору, має бути домовленість про форму вираження результату медіації (договір за результатами медіації, укладення мирової угоди в цивільному процесі, припинення конфлікту тощо) [14, с. 49].

Аналізуючи позиції науковців слід виділити основні прогалини в Законі України «Про медіацію»: 1) публічна чи приватна медіація здійснюється в рамках медіаційної процедури; 2) Верховний Суд як утримувач Єдиного реєстру медіаторів України має високий рівень робочого навантаження; 3) відсутність законодавчо визначених вимог до договору про проведення медіації; 4) опис особливос-

тей проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів) з урахуванням специфіки спорів у кримінальних, цивільних, митних, податкових та адміністративних справах, оскільки кожен із цих спорів має певну специфіку, то законотворець мав би це врахувати та прописати; 5) відсутні етичні правила проведення медіації; 6) чітко не прописані стадії медіаційної процедури.

Висновки. Інститут медіації в Україні може сприяти розвантаженню судової системи та покращити стан правового захисту громадян відповідно до європейських стандартів, але за умов повного законодавчого регулювання питань пов'язаних з процесом медіації.

Для того, щоб інститут медіації мав належне функціонування в Україні, необхідним є підготовка відповідних фахівців, які володітимуть не лише професійними знаннями, але й психологічними навичками для вирішення конфліктів. У світовій правовій системі медіацію визнають як ефективний, конфіденційний та економічний спосіб врегулювання суперечок, що дає змогу пришвидшити прийняття спільного для обох сторін рішення, не загострюючи увагу на конфлікті та ефективно продовжуючи свою діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жданюк А. Медіація як технологія запобігання конфліктам у професійній діяльності юристів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2017. № 3. С. 75–80.
2. Про медіацію : Закон України від 15.12.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 05.12.2022).
3. Лопушинський І., Ковальська Н., Демченко В. Медіація як засіб вирішення суперечок у публічному управлінні: гуманістичний аспект. *Вісник ХНТУ*. 2022. № 1. С. 110–119.
4. Ізбаш О. Медіація та альтернативне вирішення спорів онлайн. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 80–85.
5. Демченко С. Медіація та додержання публічного порядку як складові функціонування модельних господарських судів. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 5. С. 48–51.
6. Степанова Г. Сучасна характеристика інституту медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 292–295.
7. Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 107–111.
8. Кулінченко О. Підготовка майбутніх педагогів до впровадження медіації. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2018. № 6. С. 80–87.
9. Рахлис В.Л. Проблеми формування медіаційних компетентностей у сучасних навчальних закладах України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. № 55 (108). С. 285–291.
10. Можайкіна О. Правове регулювання професійної підготовки медіаторів в Україні та Словаччині. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5. С. 30–39.
11. Ткаченко Н. Світоглядні аспекти медіаційної практики в Україні в військовий та післявоєнний час. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Кропивницький. Кропивницький, 2022. С. 444.
12. Косяченко К. Проблемні аспекти впровадження та проведення медіації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 94–96.
13. Цувіна Т. Національні механізми виконання угод за результатами медіації: досвід країн ЄС та українські перспективи. *Проблеми законності*. 2022. № 158. С. 110–123.
14. Шеремет А. Організаційні передумови процедури медіації. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2021. № 2. С. 45–49.